

ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАДИЦІЙНОГО ВБРАННЯ УКРАЇНЦІВ ПОДІЛЛЯ: СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ

Стаття присвячена аналізу відомих і маловідомих праць із метою висвітлення сучасного стану історіографії проблеми дослідження традиційного вбрання українців Поділля. Подається класифікація, характеристика та наукова оцінка літературних джерел кінця ХХ – початку ХХІ ст., у яких подано матеріал щодо характерних особливостей крою, оздоблення, носіння та поєднання у комплекси складових компонентів подільського народного костюма.

Ключові слова: *українці Поділля, історіографія, сучасний стан, народний костюм, традиційний стрій, комплекс вбрання, національна ноша, складові компоненти, сорочки, поясний, плечовий і верхній одяг, головні убори, взуття, прикраси, пояси, крій, оздоблення, вишивка, орнамент.*

Зацікавленість учених, етнографів, істориків, мистецтвознавців та краєзнавців народним вбранням подолян як невід’ємної та яскравої частини матеріальної, традиційно-побутової, художньої і духовної культури української нації виникла ще в ХІХ ст. та триває й досі. А підвищений науковий інтерес до особливостей традиційного строю Буковинського, Західного, Східного й Центрального Поділля проявився саме за роки незалежної України. Взагалі 90-і рр. ХХ – поч. ХХІ ст. вважаються періодом ґрунтовного аналізу регіональних і локальних рис комплексів убрання усіх історико-етнографічних регіонів України у загальнонаціональному контексті. На цьому фоні виділяється зростання актуальності дослідження та популяризації й народного костюма українців Поділля. З огляду на актуалізацію проблеми зазначеній темі присвячується і наша стаття.

Варто зазначити, що історіографія проблеми дослідження традиційної ноші подільських українців включає в себе монографії, дисертації, наукові праці, закордонні видання, навчальні посібники, підручники, довідники, енциклопедії, словники, альбоми, комплекти листівок, науково-популярні статті та краєзнавчі розвідки. У статті зупинимося передусім на аналізі монографій, дисертацій, наукових праць, закордонних видань і науково-популярних статей.

Серед монографій, що стосуються тематики подільського національного вбрання найважливішою є робота Л.Булгакової-Ситник “Подільська

народна вишивка” (2005) [10]. У ній уперше досліджено вишивку подолян у генетичному взаємозв’язку матеріалу і техніки її виконання, її топографії та крою окремих компонентів натільного, поясного, плечового й верхнього одягу. Науковець визначила типи та стилістичні особливості технік, орнаментальних мотивів і кольорової гами подільської вишивки. Ґрунтовно охарактеризувала їх специфічні ознаки та спільні національні риси в контексті традиційної української вишивки, на основі чого склала відповідні карти-схеми й таблиці з графемами композицій-мотивів. Також учена вперше подала класифікацію жіночих і чоловічих вишиванок подолян. Аналізуючи конструктивні та декоративні риси подільських сорочок, Л.Булгакова-Ситник створила основні топокомплекси вишивки й дослідила орнаментальні мотиви, характерні для південних, північних і центральних районів Поділля. Однак автор опирається на експонати подільських вишивок, що входять до складу колекцій окремих закордонних та вітчизняних обласних і столичних музеїв, оминувши багатство матеріалів музеїв місцевого регіонального значення. Окрім того, дослідниця окреслила крайні межі локального типу подільської вишивки за лінією контурів сучасних адміністративних кордонів Вінницької, Тернопільської і Хмельницької областей, хоча до Поділля ніколи не відносили усі райони Тернопільської й Хмельницької областей. Досить вузькою є й хронологічна межа зазначеної теми – від середини до кінця ХІХ ст. Але варто віддати належне першій науковій спробі зведення історичних і джерелознавчих матеріалів, що стосуються специфіки крою й декорування жіночих та чоловічих вишиванок подолян в єдину систематизовану роботу.

Монографічне дослідження Р.Захарчук-Чугай “Народна вишивка Західної України ХІХ – ХХ ст. : (проблеми, традиції)” (1995) [26] містить у собі часткову інформацію про регіональні та локальні стилістичні відміни технік, кольорової гами й орнаментів вишивки Буковинського і Західного Поділля. Змістовним є матеріал про сучасний стан збереження, популяризації та розвитку народного досвіту вишивки українців.

Велике значення для вивчення характерних ознак і відмінностей традиційного вбрання українців Придністровського Поділля має трьохтомна монографія Г.Кожолянка “Етнографія Буковини”. Зокрема у першому томі ґрунтовного видання науковець проаналізував історію становлення народної ноші українського населення Буковини, в тому числі Буковинського Поділля. Також автор розкрив різноманіття матеріалів і технік виготовлення усіх складових частин костюма та побіжно охарактеризував локальні особливості їх оздоблення, носіння й поєднання у комплекси [53].

Певну цінність складає колективна робота вітчизняних науковців “Українці : Історико-етнографічна монографія у двох книгах” (1999). Особливе зацікавлення у ній становлять дослідження Т.Ніколаєвої в області

історії та особливостей українського строю XIV – XVIII ст. і регіональних комплексів національного вбрання XIX – поч. XX ст. [79], Т.Кари-Васильєвої в галузі вишивки і ткацтва [47] та Г.Щербія й Н.Гурошевої – про символіку народної ноші та розвиток сучасного традиційного костюма [115].

Не менш вартісним є монографічне дослідження О.Никорак “Українська народна тканина XIX – XX ст. Типологія, локалізація, художні особливості. – Ч. 1. Інтер’єрні тканини (за матеріалами західних областей України)” (2004) [77]. У ньому науковець здійснила систематизацію та розробила типологію народних тканих виробів XIX – серед. XX ст., визначила найхарактерніші регіональні й локальні риси традиційних тканин досліджуваної території. Крім цього вона охарактеризувала сучасний стан ткацтва та доповнила книгу величезною кількістю якісного фактологічного матеріалу у вигляді світлин і малюнків, окрема частина яких презентує Західне Поділля.

Дотичною до окресленої теми є монографія Г.Стельмашук “Давне вбрання на Волині: Етнографічно-мистецтвознавче дослідження” (2006) [101], у якій подано характеристику складових елементів і комплексу в цілому національного строю регіону, що межує з Поділлям. З огляду на це матеріали видання мають особливу вартість для порівняльного аналізу в досліджуваній роботі.

Важливе місце в історіографії заданої проблематики займає дисертація В.Косаківського “Етнокультурна характеристика населення містечка Чечельника в історичному розвитку (XIX – початок XXI століття)” (2013) [57]. У ній дослідник здійснив комплексний аналіз традиційно-побутової культури української людності містечка Чечельника XIX – поч. XXI ст. в контексті етнокультурної характеристики Південно-Східного Поділля. Також він визначив регіонально-специфічні й загальноукраїнські риси традиційних господарських занять і народної одяжі південно-східних подолань.

Завдяки висвітленню методології наукової розробки окресленої теми або дотичних проблем значний інтерес представляють дисертації: М.Селівачова “Українська народна орнаментика XIX – XX ст.” (1996) [96], Е.Гаврилюк “Рослинна символіка в контексті української календарної обрядовості: проблема семантико-функціонального аспекту” (1999) [17], В.Малини “Народне мистецтво півдня України. Кінець XIX – поч. XX ст.: На матеріалах Миколаївської, Одеської, Херсонської областей” (1999) [70], Б.Бойчука “Народне декоративне мистецтво Покуття XIX – XX століття (Історія. Типологія. Художні особливості)” (2000) [4], Л.Пономар “Народний одяг Західноукраїнського Полісся кінця XIX – початку XX століття (Комплексне дослідження реалій та термінів за матеріалами кар-

тографування)” (2000) [87], І.Шевченко “Колір як естетичний феномен” (2000) [111], Ю.Нікішенко “Орнамент як джерело дослідження етнічної культури України (на матеріалах ХІХ – початку ХХ ст.)” (2004) [78], Л.Мельничук “Гончарство Поділля в системі етнокультури українців (друга половина ХІХ – ХХ ст.)” (2004) [75], І.Батиревої “Традиційна культура Поділля у дослідженнях другої половини ХІХ – початку ХХ ст.” (2005) [2], О.Дяків “Художні особливості декоративного мистецтва Західного Поділля ХІХ – ХХ ст. (Історія, типологія, стилістичні відміни)” (2007) [23], Л.Семчук “Вишивка в народному одязі Українських Карпат ХХ століття (художні особливості)” (2009) [97] та А.Варивончик “Традиційна народна вишивка як складова українського одягу (ХХ ст.)” (2011) [11].

Безпосередньому дослідженню компонентів подільського народного костюма ХІХ – поч. ХХ ст. присвячено й окремі праці. Так, вартісною вважаємо колективну історико-етнографічну роботу “Поділля” (1994) під редакцією Л.Артюх, В.Балушка, З.Болтарович. У цьому виданні про подільський край найбільше відношення до нашої теми мають наукові статті А.Пономарьова про проблеми регіональних історико-етнографічних досліджень [90], Т.Ніколаєвої – історичні передумови формування традиційного строю Поділля [80], Т.Кари-Васильєвої – художні особливості вишивки подолян [48], М.Селівачова – орнаментальні мотиви вишивки українців Поділля [95], Г.Щербія – проблеми використання народних традицій у сучасному одязі подолян [114], Г.Горинь – подільське мистецтво художньої обробки шкіри [19] та О.Боряк – традиції ткацтва на Поділлі [6].

Цінною є також ґрунтовна праця вітчизняних науковців Є.Причепія і Т.Причепій “Вишивка Східного Поділля : Альбом” (2007) [14]. У ній подано характеристику крою натільного жіночого і чоловічого одягу, особливості технік і колористики вишивок на сорочках, структури й семантики їх узорів. Також запропоновано нову своєрідну за методологією класифікацію образів і сюжетів орнаментальних мотивів на підставі вивчення музейних експонатів Вінницької й Одеської областей та матеріалів власних польових досліджень.

Загальний аналіз процесів виникнення, формування та трансформації традиційного строю українців у цілому та усіх історико-етнографічних регіонів зокрема, в т. ч. й Поділля подано у багатьох наукових роботах. Найпершою з них в історіографії періоду незалежності стала перевидана праця видатного українського етнолога О.Воропая “Звичаї нашого народу : Етнографічний нарис” (1993) [15]. У розділі “Український народний одяг” він подав характеристику національного вбрання українців, насамперед, його матеріалу, крою, оздоблення, носіння та класифікацію складових елементів. Крім цього висвітлив традиції, що пов’язані з різноманітними предметами одіжі й дівочими, жіночими і чоловічими зачісками. Однак

регіональні риси й відміни народного костюма автор розглянув побіжно.

Наступним важливим виданням стало комплексне дослідження “Українська минувшина : Ілюстрований етнографічний довідник” (1994). Дотичними до озвученої проблеми є наступні його підрозділи: “Різновиди традиційного одягу” Т.Ніколаєвої – про особливості компонентів ансамблевого комплексу українського строю [82] та “Символіка народного костюма” Г.Щербія – про звичаї, пов’язані із традиційним убранням українців, способи їх декору та символіку їх орнаментів [112]. Але ці матеріали відображають загальнонаціональні ознаки ноші.

Цінні регіональні фактологічні джерела містить наукова робота “Буковинський традиційний одяг” (1994) [54] Я.Кожолянко. Вчена здійснила аналіз комплексу народного строю буковинців (як українців, так і молдаван), класифікувала його складові елементи, описала матеріали для їх виготовлення, різновиди їх крою, шиття, прикрашання та зодягання. Також розглянула жіночий і чоловічий костюм усіх локальних зон Буковини ХІХ – першої половини ХХ ст., в т. ч. Буковинського Поділля. Варто відзначити, що автор окремо подала оцінку дитячого одягу даної території України.

Змістовне дослідження Буковини здійснила й М.Костишена у праці “Український народний костюм Північної Буковини. Традиції і сучасність” (1996) [64]. Науковець, опираючись на масивну джерелознавчу базу, висвітлила загальнонаціональні, регіонально-локальні ознаки й відміни традиційного буковинського строю ХІХ – поч. ХХ ст. Значну увагу приділено характеристиці народної ноші українців Буковинського Поділля та популяризації народних традицій у сучасному одязі буковинців.

Особливе значення для даної теми має робота Т.Ніколаєвої “Історія українського костюма” (1996) [81] та її розширене перевидання “Український костюм. Надія на ренесанс” (2005) [83]. Вчена ґрунтовно дослідила історію появи, розвитку та сучасних змін у традиційному строї українців різноманітних соціальних прошарків. Але найбільше місце у її працях відведено класифікації одіжі ХІХ – поч. ХХ ст., аналізу матеріалу її компонентів і виокремленню регіональних ознак традиційної ноші, в т. ч. й Поділля. Причому у вбранні подолян науковець виділила три комплекси: північно-західний, східний і наддністрянський. Разом із тим автор визначила художні особливості українського костюма, зокрема, прийомів формоутворення його складових, способів нанесення й розміщення декору на них і формування їх у ансамблі. Варто зауважити на насиченості другого видання значною кількістю раритетних світлин та художніх реконструкцій.

Найбільш вартісним науковим дослідженням із питань термінології предметів національного строю вважаємо “Український народний одяг : Етнографічний словник” (1996) [71] К.Матейко. Автору вдалося зібрати й

проаналізувати великий об'єм інформації щодо загальноукраїнської, регіональної та локальної специфіки назв і трактувань матеріалів для вбрання, натільного, поясного, плечового й верхнього жіночого і чоловічого одягу, їх зачісок, головних уборів, взуття, поясів, прикрас та доповнень до одягу. Своєю працею вчена ще раз довела багатогранність українського говору в позначенні назв традиційної ноші зокрема та багатство народно-побутової лексики взагалі, а також широкі етнокультурні взаємозв'язки українців і, в тому числі подолян, із сусідніми народами й етносами.

Певну цінність складають наукові дослідження “Українській стрій” (2000, перевидання 2011) [3] М.Білан і Г.Стельмашук. У них розглянуто особливості матеріалів, народного крою, шиття, декорування та символізм народної ноші XIX – початку XX ст. в загальному. Висвітлено ансамблеві комплекси вбрання усіх етнографічних регіонів і районів України. Подано характеристику локальних відмінностей подільського костюма, проте тільки західного й східного. Важливим доповненням є опис регіональних та локальних особливостей весільного строю. Крім цього книги містять словник термінів українського строю та сучасні моделі одягу з народними мотивами.

Важливе місце в історіографії займає двотомна наукова робота “Український літопис вбрання : [Книга-альбом]. Т. 1. 11000 років до н. е. – XIII ст. н. е.” (2003) [12] та “Український літопис вбрання : [Книга-альбом]. Т. 2. XIII – початок XX ст.” (2006) [13] З.Васіної. У ній автор на масивному джерельному й фактологічному матеріалі відобразила закладення основ специфіки національної ноші, шляхи її формування у різні історичні періоди, а також трансформацію костюма до початку XX ст. У другому томі проаналізовано традиційний стрій українців у цілому й окремих регіонів, зокрема й по-біжно Західного, Східного і Центрального Поділля. Подано класифікацію одягу, розкрито різновиди крою й оздоблення його складників, формування їх у комплекси. Дослідження також насичене значною кількістю світлин убрання з церковних стародруків і літописів, світлин окремих матеріалів і компонентів костюма з музейних фондів, стародавніх світлин українських родин та власних художніх реконструкцій. Важливість видань підсилює застосування порівняльного методу викладу інформації.

Окрему вартість мають праці “Кептарі українських Карпат” (2003) [52] І.Карпинець та “Сорочка-вышиванка конец XX – начало XX вв.” (2003) [69] Л.Лиганової. Перша робота присвячена особливостям формоутворення і пошиття, способам нанесення і розміщення декору, різновидам орнаментальних мотивів і колориту оздоблення кептарів гірських районів Карпат, а також подільських кептарів Буковини. Друга – висвітлює спільні й відмінні риси натільного жіночого і чоловічого одягу Донецької області та їх чіткі класифікації, основи яких мають загальнонаціональні ознаки.

Велике значення для дисертаційної тематики складає ґрунтовна робота “Україна й українці. Галичина. Буковина. За репродукціями І.Гончара” (2007) [105]. У ній відображені регіональні ознаки різноманітних комплектуючих частин народного вбрання й існуючих способів його прикрашання двох історичних територій Галичини та Буковини (у тому числі подільської локальної зони). Багатоваріантність комплексів традиційної ноші названих країв і неповторність їх кольорового рішення й оздоблення підтверджують понад 500 оригіналів і репродукцій світлин та близько 200 особистих малюнків відомого вітчизняного етнографа Івана Гончара. Представлені матеріали широко репрезентують народну одіж як невід’ємну складову матеріальної й духовної культури українців.

Значне місце в історіографії проблеми посідає двотомне видання О.Косміної “Традиційне вбрання українців”. У першому томі досліджено український національний стрій кінця XIX – початку XX ст. етнографічних макрорегіонів Лісостепу і Степу (2008) [62], у другому – Полісся і Карпат (2010) [63]. Варто зауважити, що науковець продемонструвала багатство, розмаїття та регіональні відмінності комплексів української народної ноші на основі оригінальних зразків із приватних колекцій та багатьох музеїв України, представлених безпосередньо на працівниках цих музеїв. Роботу також доповнено невеликим словником термінів. Автор окремо подала оцінку локальних рис костюмів Буковинського, Західного й Східного Поділля. Але традиційний стрій подолян досліджений ученою лише на основі фондкових збірок музеїв Вінниці, Києва та Львова, без врахування матеріалів подільських районних і окремих обласних музеїв.

Змістовною з точки зору локальних досліджень є праця “Борщівські сорочки з колекції Віри Матковської” (2008) [9] Л.Булгакової-Ситник. Автор на основі аналізу експонатів із приватної колекції відомого тернопільського колекціонера здійснила спробу вдосконалити класифікацію жіночих і чоловічих вишиванок славетного Борщівського району Західного Поділля. По-новому було розглянуто розмаїття способів крою, технік прикрашання, розміщень вишивки, колористики й орнаментальних мотивів борщівських сорочок як кінця XIX ст. так і другої пол. XX ст. Продовженням досліджуваної тематики стало видання “Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров’я” (2013, упорядники Л.Булгакова-Ситник і Т.Лозинський) [25]. Науковці, опираючись на матеріали з приватних і музейних колекцій, розкрили характерні риси й локальні відміни крою, а також технік, узорів та кольорової гами декорування жіночих святкових сорочок Борщівського району Західного Поділля й Заставнівського району Буковинського Поділля кінця XIX ст. – поч. XX ст.

Останнє видання Г.Стельмашук “Українське народне вбрання” (2013) [100] висвітлює історичний розвиток та побутування традиційного строю

українців від найдавніших часів до початку ХХ ст. Також учена без глибокої деталізації проаналізувала ансамблеві комплекси ноші усіх історико-етнографічних регіонів України, зокрема й частково Поділля.

У вивченні історії, соціально-економічних умов формування та характерних ознак народного строю подолян певну роль відіграють наукові праці: “Традиції і життєдіяльність етносу. На матеріалах святково-обрядової культури українців” (2000) [5] В.Борисенко – про звичаї, пов’язані із носінням певних видів одягу й їх етнографічний опис; “Спадщина : Історико-краєзнавчий український календар на 2004 рік” (2003) [99] В.Мельниченка – про спільні й відмінні риси деяких складових елементів національного вбрання українців різних історико-етнографічних регіонів та районів.

Детальній характеристиці народних головних уборів України та Поділля в т.ч. присвячені наукові праці Г.Стельмащук “Традиційні головні убори українців” (1993) [102] та “Українські народні головні убори” (2013, монографія) [103]. Автор дослідила історію розвитку чоловічих і жіночих головних уборів та зачісок від найдавніших часів до сучасності. Окрім цього науковець розкрила функції й значення національних головних уборів у звичаях українців, роль символів у обрядових головних уборах. А також подала класифікацію традиційних головних уборів та висвітлила їх головні

загальноукраїнські, регіональні, а подекуди і локальні схожості й відмінні.

Історія процесу виготовлення виробів із бісеру на теренах України від зародження, давньоруського періоду і до початку ХХ ст. глибоко досліджена у праці О.Федорчук “Українські народні прикраси з бісеру” (2007) [108], яка вийшла згодом після захисту нею дисертації “Народні прикраси з бісеру Західної України ХІХ – першої пол. ХХ століття (Історія, технологія, типологія, художні особливості)” (2004). Вчена проаналізувала різноманіття матеріалів, технік виконання і композиційно-художні ознаки цих оздоб, зокрема орнаментальні сюжети та колорит за регіональною приналежністю. Цінність роботи посилює запропонована автором типологія українських прикрас зі скла та бісеру ХІХ – першої пол. ХХ ст. й наявність відповідного ілюстративного фактологічного і порівняльного матеріалу.

Найширшу класифікацію традиційних прикрас українок у залежності від структури матеріалу, з якого вони виготовлені подала Г.Врочинська в своїй ґрунтовній науковій роботі “Українські народні жіночі прикраси ХІХ – поч. ХХ ст.” (2008) [16], як результат захисту дисертації “Народні жіночі прикраси на Україні ХІХ – поч. ХХ ст.” (1994). Також дослідниця розкрила історичні аспекти виникнення і розвитку виробництва прикрас у домашніх, а пізніше фабричних умовах. Крім цього проаналізувала роз-

майття технологій створення традиційних прикрас та їх характерні національні, регіональні й локальні особливості. Варто відзначити насичення праці багатими ілюстративними зображеннями з музейних і приватних колекцій України.

Аналізу виникнення, розповсюдження, класифікації та сучасним тенденціям у розвитку виробництва одного з поширених типів народних жіночих оздоб присвячена праця “Українські дукачі” краєзнавця М.Самкова (2013) [92]. У ній автор коротко описує дукачі і дукачі характерні й для українських подолян у XIX – на початку XX ст.

Витоки та розвиток подільських ремесел і промислів, пов’язаних із виробництвом матеріалів для вбрання чи окремих предметів народної ноші та їх декорування частково висвітлені у збірнику матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції “Подільське традиційне ткацтво” (2009) [86]. У своїх статтях дослідники торкаються питань виготовлення домотканих тканин, способів їх прикрашання й застосування. Змістовна інформація про народну тканину як елемент традиційної культури українців міститься в роботі Є.Шевченка “Українська народна тканина. Словник” (2000) [110]. Автор розкрив особливості народної термінології українців щодо сировини, тканини, барвників, ткацьких і вишивальних технік, оздоблювальних елементів. Цінність обох видань посилюють методологічні аспекти й підходи, котрі використані у вивченні означеної проблематики.

Суттєвим внеском у процес пізнання регіонально-локальних ознак мистецтва створення традиційного строю стали праці подільських науковців В.Косаківського “Ремесла, промисли та народні майстри” [60] й “Термінологічний словник та словник імен” [61] і Л.Пономар “Традиційний одяг (кінець XIX – середина XX ст.)” [89] у дослідженні “Одвічна Русава (етнографія та фольклор с. Стіна на Поділлі)” (2003) під редакцією В.Косаківського і Т.Цвігун. Ця книга є результатом Всеукраїнської фольклорно-етнографічної експедиції, проведеної в липні-серпні 2000 р. ученими з Вінниці й Києва та фольклорної експедиції К.Смаля. Наслідком наступних п’яти наукових експедицій 2006-2007 рр. дослідниками знову ж таки Вінниці й Києва стала колективна робота “Легенди з-над сивого Бужка: природа, археологія, історія, етнографія та фольклор сіл Митинці, Хотьківці, Вереміївка і Заруддя Красилівського р-ну на Хмельниччині” (2010) за редакції В.Косаківського, А.Гудзевича, З.Гудченко, С.Гусева та ін. Видання містить цікаві, на наш погляд, розвідки В.Косаківського “Ремесла, промисли та народні майстри” [59] та Л.Пономар “Народний одяг” [88], що значно розширюють діапазон знань про локальні особливості одіжі подолян.

Художньо-стильові особливості комплексів національної ноші українців Поділля, а також орнаментика й колористика подільської вишивки в за-

гальному розкритті у краєзнавчих роботах Г.Медведчук “Краса подільської народної вишивки” (1993) [73] та “Берегиня скарбів народних...” (2010, 2013) [72; 74]. У першому дослідженні автор подала короткий аналіз поширених на Поділлі технік вишивання, їх кольорової гами й орнаментальних мотивів на основі матеріалів Хмельницького обласного краєзнавчого музею, Державного історико-культурного заповідника “Межибіж” та матеріалів, зібраних власноруч під час експедицій у деяких селах Вінницької і Хмельницької областей. Друге видання містить декілька аналітичних статей, присвячених характеристиці регіональних і локальних рис народного костюма переважно Західного й Східного Поділля та використання в сучасному жіночому одязі предметів традиційного вбрання.

З метою глибокого історичного вивчення й порівняльної оцінки усіх складових декору національної ноші і, насамперед, вишивки як художнього явища використано теоретичний та практичний досвід досліджень різноманітних сфер традиційно-побутової культури українського народу, зокрема, наступних ґрунтовних праць про: “Історія декоративно-прикладного мистецтва України (13–18 ст.)” (1992) [104] О.Тищенко – мистецтво вишивки в загальних аспектах; “Українська народна вишивка” (1996) [49] Т.Кари-Васильєвої й А.Заволокіної – особливості традиційної вишивки, її місцеві характеристики різних областей, головні техніки шиття; “Мистецтво української вишивки : Техніка і технологія” (1996) [65] О.Кулинич-Стахурської – науково-дослідницьку роботу з відновлення давно забутих швів української народної вишивки; “Технологія вишивки” (1997) [91] В.Радкевич і Г.Пашенко – розмаїття технік української вишивки та їх класифікацію; “Українська вишивка” (2002) [50] Т.Кари-Васильєвої й А.Чорноморець – історію самотньої української вишивки від Х до ХХ ст., її локальні особливості та відміни, основні техніки, колористику й характерні взори; “Народне мистецтво України на межі тисячоліть” (2007) [84] Л.Орел і Л.Стогній – трансформацію мистецтва вишивки, її технік та орнаментів у сучасному періоді; “Історія української вишивки. З англ. перекладом. History of Ukrainian embroideri” (2008) [46] Т.Кари-Васильєвої – зародження й еволюцію мистецтва вишивки, її загальнонаціональні, регіональні та локальні характерні риси і відмінності в усіх аспектах; “Українська вишивка” (2009) [76] С.Нечипоренка – особливості технік, кольорової гами й орнаментальних мотивів вишивки українців різноманітних етнографічних регіонів і районів; “Історія декоративного мистецтва України : У 5 т. Т. 3” (2009) [44] та “Історія декоративного мистецтва України : У 5 т. Т. 4” (2011) [45] за редакції Г.Скрипник – досягнення українського народного, професійного, промислового й церковного декоративного мистецтва ХІХ і ХХ ст., а також, зокрема, художні особливості вбрання, вибійки, вишивки, пле-

тення з рослинних матеріалів, ткацтва та творчість народних майстрів провідних осередків різних регіонів України.

Інші сучасні наукові дослідження містять інформацію щодо семантики архаїчних символів і сюжетів орнаментів народної вишивки України, в т. ч. Поділля, та їх філософські, художні, міфологічно-релігійні, побутові сутність і значення. Дотичними до означеної проблематики є роботи: М.Селівачова “Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія)” (2005) [94], А.Кульчицької “Орнамент трипільської культури : українська вишивка ХХ ст.” (1995) [66], “Словник символів культури України” (2005) за редакцією В.Коцура, О.Потапенка, М.Дмитренка, В.Куйбіди [98], А.Гурської “Мова та граматики українського орнаменту” (2003) [21], К.Сусак і Н.Стеф’юк “Українське народне вишивання” (2006) [106] та М.Чумарної “Вишивання долі : символіка і техніки шитва” (2009) [109]. У працях проводяться паралелі із символічними системами інших народів, показано функціонування українських символів у язичництві, християнстві, фольклорі та художній літературі.

Проблема дослідження подільської народної носі у контексті української частково розкрита і в закордонних виданнях. Так у Канаді та США побачила світ ґрунтовна колективна робота “Український народний одяг” (1992) [107]. Аналіз ансамблевих комплексів убрання етнографічних регіонів України, в тому числі й побіжно субрегіонів Західного, Наддністрянського та Східного Поділля провела дослідниця Л.Бурачинська. Оцінку історіографії окресленої проблеми подав П.Одарченко, а різновидів хустин та історію вишивки – М.Стахів. Характеристику вибійки і словник народних термінів презентувала Р.Захарчук-Чугай. Історичний розвиток народної вишивки українців очима австралійської діаспори відображений у дослідженні “Українські вишивки” (1990) [67] М.Куценко.

Висвітленню народних композиційних методів створення комплексів подільського традиційного строю присвятили свої науково-популярні статті: Т.Гончарук і Л.Дяк [41, с. 127], М.Гордійчук [18], Л.Іваневич [31; 37; 38; 39; 40; 41], Я.Кожолянко [55], Є.Косаківська [56], В.Косаківський [58], В.Ластюк і Ю.Чеботар [68], Т.Марченко і Г.Савка [39, с. 1072].

Характеристику способів крою, шиття і декорування натільного одягу українців у цілому й подолян різних локальних зон, зокрема, розкрили у своїх наукових статтях: Л.Булгакова і Н.Николин [39, с. 1071-1072], Л.Іваневич [30; 36; 42] та Ж.Карбовська [51]. Аналіз особливостей плечового і поясного одягу українців Поділля подали у своїх статтях Л.Булгакова [7] та І.Свйонтек [93]; верхнього вбрання – Л.Булгакова [8] і С.Єсюнін [24]; головних уборів – Л.Гальчевська [43, с. 141], Г.Кожолянко [32, с. 195], Л.Іваневич [43] та М.Юкальчук [116]; прикрас – М.Дмитрієнко [22]; взуття, поясів і доповнень до одягу – Н.Баранська і Г.Кожолянко [32, с. 195] та

Л.Іваневич [32]. Інформацію про виготовлення матеріалів для різних складових компонентів носії подолян відобразили Н.Зозуля [28], Л.Іваневич [33] і Т.Пірус [85].

Безпосередньому дослідженню подільської народної вишивки присвятили свої роботи: І.Батирева, Л.Булгакова, О.Ільїнська й А.Пісклова, Є.Причепій, П.Синьогірний, М.Шот [35, с. 206-207], Т.Зузяк [29] і Л.Іваневич [34; 35]. Головні тенденції сучасної інтерпретації традиційного подільського вбрання висвітлили у статтях І.Грицюк [20] та Г.Щербій [113].

Історіографічний аналіз монографій, дисертацій, наукових праць, закордонних видань та науково-популярних статей про народний стрій подільських українців, засвідчує, що розглядувана тема розкрита не в повній мірі. Значна кількість матеріалів потребує детальної систематизації, оцінки та глибокого наукового переосмислення. Не викликає сумніву необхідність і доцільність вивчення поставленої проблеми, створення узагальненої характеристики розвитку художньо-стильових особливостей традиційної носії подолян та її сучасної інтерпретації. Тому нами проводиться дисертаційне дослідження з метою повернення історичній науці надбань українців Буковинського, Західного, Східного та Центрального Поділля у галузі мистецтва виготовлення й оздоблення народного вбрання та поєднання його в самобутні й оригінальні ансамблеві комплекси.

Джерела та література:

1. Антонович Є., Захарчук-Чугай Р., Станкевич М. Декоративно-прикладне мистецтво / Є. Антонович, Р. Захарчук-Чугай, М. Станкевич. — Л. : Світ, 1993. — 272 с.
2. Батирева І. М. Традиційна культура Поділля у дослідженнях другої половини ХІХ – початку ХХ ст. : Дис. канд. іст. н. : 07.00.05 / І. М. Батирева ; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2006. — 249 с.
3. Білан М. С., Стельмащук Г. Г. Українській стрій / М. С. Білан, Г. Г. Стельмащук. — Львів : Фенікс, 2000. — 328 с. : іл.
4. Бойчук Б. В. Народне декоративне мистецтво Покуття ХІХ – ХХ ст. (Історія. Типологія. Художні особливості) : автореф. дис. канд. мистецтвознав. : 17.00.06 / Б. В. Бойчук ; Львів. акад. мистецтв. — Л., 2000. — 17 с.
5. Борисенко В. К. Традиції і життєдіяльність етносу. На матеріалах святково-обрядової культури українців / В. К. Борисенко. — К., 2000. — 191 с.
6. Боряк О. Ткацтво / О. Боряк // Поділля. [Під ред. Артюх Л. Ф., Балушка В. Г., Болтарович З. Є. та ін.]. — К. : Видав-во НКЦ “Доля”, 1994. — С. 484–497.
7. Булгакова Л. Особливості хутряних безрукавок Поділля / Л. Булгакова // *Наук. записки*. — Тернопіль, 1997. — Ч. 2. — С. 310–321.
8. Булгакова Л. Традиційний хутряний одяг Борщівщини / Л. Булгакова // *Літопис Борщівщини : науково-краєзнавчий збірник*. — Вип. 8. — Борщів, 1996. — С. 54–57.

9. Булгакова-Ситник Л. Борщівські сорочки з колекції Віри Матковської / Л. Булгакова-Ситник. НАНУ. Ін-т народознавства. — Львів : Укрпол, 2008. — 255 с. : іл.

10. Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка : Етногр. аспект / Л. Булгакова-Ситник. [Ред. О. М. Козакевич]. — Львів : Ін-т народознавства НАНУ, 2005. — 328 с.

11. Варивончик А. В. Традиційна народна вишивка як складова українського одягу (XX ст.) : Автореф. дис. канд. мистецтвознав. : 26.00.01 / А. В. Варивончик ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. — К., 2011. — 16 с.

12. Васіна З. О. Український літопис вбрання : [Книга-альбом]. Т. 1. 11000 років до н. е. – XIII ст. н. е. : Наук.-худож. реконструкції. Текстівки, рез. англ., рос. / З. О. Васіна. — К. : “Мистецтво”, 2003. — 448 с. : іл.

13. Васіна З. О. Український літопис вбрання : [Книга-альбом]. Т. 2. XIII – початок XX ст. : Наук.-худож. реконструкції. Текстівки, рез. англ., рос. / З. О. Васіна. — К. : “Мистецтво”, 2006. — 448 с. : іл.

14. Вишивка Східного Поділля : Альбом / [П 77 Автори : Є. М. Причепій, Т. І. Причепій, керівник проекту : Л. П. Лихач]. — К. : Родовід, 2007. — 344 с. : іл.

15. Воропай О. Звичаї нашого народу : Етнографічний нарис / О. Воропай. [Перевидання 1966 р. (Мюнхен)]. — К. : Акціонерне видавничо-поліграфічне тов-во “Оберіг”, 1993. — 592 с.

16. Врочинська Г. Українські народні жіночі прикраси XIX – поч. XX ст. / Г. Врочинська. [Вид. 2-е, допов.]. — К. : Родовід, 2008. — 230 с. : кольор. іл.

17. Гаврилюк Е. Рослинна символіка в контексті української календарної обрядовості : проблема семантико-функціонального аспекту : дис. канд. філол. н. : 10.01.07 / Е. Гаврилюк ; Київський націонал. ун-т ім. Т. Шевченка. — Л., 1999. — 188 с.

18. Гордійчук М. Буковинський традиційний костюм (кінець XIX – перша пол. XX ст.) / М. Гордійчук // Матеріали V Буковинської Міжн. істор.-краєзнав. конф-ції, присвяченої 130-річчю Чернівецького нац. ун-ту ім. Ю. Федьковича. — Чернівці, 2005. — С. 160–164.

19. Горинь Г. Художня обробка шкіри / Г. Горинь // Поділля. [Під ред. Артюх Л. Ф., Балушка В. Г., Болтарович З. Є. та ін.]. — К. : Видав-во НКЦ “Доля”, 1994. — С. 430-434.

20. Грицюк І. Національні риси носі подільян у сучасному художньому трикотажі / І. Грицюк // Культура Поділля : історія і сучасність. Матеріали другої наук.-практ. конф-ції, присвяченої 500-річчю м. Хмельницького. — Хмельницький : Вид-во “Поділля”, 1993. — С. 154–156.

21. Гурська А. Мова та граматика українського орнаменту: Навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / А. Гурська. — К. : Альтернатива, 2003. — 144 с.

22. Дмитрієнко М. Дивовижний світ червоних коралів. Добре намисто у спадщину / М. Дмитрієнко // Подільська старовина : Зб. наук. праць / [від. ред. В. А. Косаківський]. — Вінниця, 1993. — С. 419–422.

23. Дяків О. В. Художні особливості декоративного мистецтва Західного Поділля XIX – XX ст. (Історія, типологія, стилістичні відміни) : автореф. дис. канд. мистецтвознав. : 17.00.06 / О. В. Дяків ; Львів. нац. акад. мистецтв. — Л., 2007. — 18 с.

24. Єсюнін С. Зимовий одяг подолян / С. Єсюнін // Краєвид. — 2011. — Вип. 1. — 13.01. — С. 1;

25. Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом / [Упор. Л. Булгакова-Ситник, Т. Лозинський]. — Л. : Ін-т колекціонерства українських мистецьких пам'яток при НТШ, 2013. — 336 с. — (Серія “Українське народне мист-во”).

26. Захарчук-Чугай Р. Народна вишивка Західної України XIX – XX ст. : (проблеми, традиції) : дис. д-ра мистецтвознавства : 17.00.06 / Р. Захарчук-Чугай ; НАН України. Ін-т народознавства. — Л., 1995. — 397 с.

27. Захарчук-Чугай Р. Українська вишивка : Альбом / Р. Захарчук-Чугай. — Львів : Аверс, 2008. — 72 с.

28. Зозуля Н. Виготовлення полотна в селі Кирнасівка на Вінниччині (за творами самодіяльного художника Івана Коваля та листами до автора) / Н. Зозуля // Народна творчість та етнографія (далі — НТЕ). — 2007. — № 6. — С. 62–65.

29. Зузяк Т. Особливості народної вишивки подільських сорочок кінця XIX – поч. XX ст. / Т. Зузяк // МІСТ (мистецтво, історія, сучасність, теорія) : Зб. наук. пр. з мистецтвознавства і культурології. Ін-т проблем сучасного мис-ва АМУ. / [Редкол. : В. Сидоренко (гол.) та ін.]. — К. : Інтертехнологія, 2009. — № 6. — С. 108–117.

30. Іваневич Л. До особливостей класифікації жіночого натільного одягу українців Поділля / Л. Іваневич // Народна творчість та етнологія : № 3 / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. — К., 2013. — С. 91–98.

31. Іваневич Л. Історико-географічні та історико-етнографічні межі дослідження народного вбрання українців Поділля / Л. Іваневич // Народна творчість та етнологія : № 5 / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. — К., 2013. — С. 88–100.

32. Іваневич Л.А. Локальні аспекти класифікації традиційних взуття, поясів і доповнень до одягу українців Поділля / Л. Іваневич // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Вип. 23. Серія : Історія : Збірник наукових праць / [за заг. ред. проф. О.А. Мельничука]. — Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика», 2015. — С. 189–196.

33. Іваневич Л. Матеріали для виготовлення й декорування народного вбрання українців Поділля : класифікація та особливості / Л. Іваневич // Народна творчість та етнологія : № 5 / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАНУ, ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. — К., 2014. — С. 42–54.

34. Іваневич Л. Народна вишивка українців Поділля в листах Ю. Александровича / Л. Іваневич // Наук. записки Вінницького державного педагогічного. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Вип. 19. Серія : Історія : Зб. наук. праць / [за заг. ред. проф. П. С. Григорчука]. — Вінниця, 2011. — С. 283–286.

35. Іваневич Л. Народна вишивка українців Поділля : наукова розробка проблеми / Л. Іваневич // Питання історії України. Зб. наук. праць. Т. 13. — Чернівці : Технодрук, 2010. — С. 201–207.

36. Іваневич Л. Натільний одяг українців Східного Поділля : особливості класифікації / Л. Іваневич // Матеріали Першої Шаргородської наук. історико-краєзнав. конф-ції. 17-18 жовтня 2014 р., м. Шаргород Вінницької області / [ред. колегія : С. Д. Гальчак (голова), Ю.А. Зінко (співголова), А.В. Войнаровський (відп. секретар) та ін.]. — Вінниця : ПП Балюк І.Б., 2014. — С. 242–248.

37. Іваневич Л. Наукова розробка проблеми дослідження традиційного народного одягу українців Поділля (20 – 80-ті рр. ХХ ст.) / Л. Іваневич // Освіта, наука і культура на Поділлі. Зб. наук. праць. — Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2012. — Т. 19 : 130-річчю від дня народження Івана Огієнка присвячується. — С. 366–380.

38. Іваневич Л. Особливості класифікації складових народного костюма українців Поділля ХІХ – поч. ХХ ст. / Л. Іваневич // Освіта, наука і культура на Поділлі. Зб. наук. праць. — Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2013. — Т. 20. — С. 489–501.

39. Іваневич Л. Традиційне вбрання українців Західного Поділля : особливості класифікації / Л. Іваневич // Народознавчі зошити. — Львів, 2014. — № 5 (119). — С. 1062–1072.

40. Іваневич Л. Традиційне народне вбрання українців Поділля у працях подільських істориків та етнографів ХІХ – першої пол. ХХ ст. / Л. Іваневич // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : наук. зб. : серія історична та філологічна / [редкол. : О. М. Завальнюк (гол. ред.), Є. І. Сохацька (відп. ред.) та ін.]. — Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2012. — Вип. ІХ. — С. 28–34.

41. Іваневич Л. Узагальнена типологія традиційного комплексу вбрання українців Східного Поділля ХІХ – поч. ХХ ст. / Л. Іваневич // Наук. записки Вінницького державного педагогічного ун-ту ім. М. Коцюбинського. Вип. 22. Серія : Історія : Зб. наук. праць / [за заг. ред. проф. О.А. Мельничука]. — Вінниця : ДП «Держ. картографічна фабрика», 2014. — С. 123–129.

42. Іваневич Л. Українська народна сорочка в Українському музеї в Нью-Йорку / Л. Іваневич // Наук. вісник “Межибіж” : Матеріали Шостої наук.-краєзнав. конф-ції “Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України” / [під ред. О. Г. Погорільця, Л. В. Баженова, А. М. Трембіцького та ін.]. — Меджибіж—Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2012. — Ч. 1. — С. 104–108.

43. Іваневич Л. Характерні особливості класифікації головних уборів українців Поділля ХІХ – першої пол. ХХ ст. / Л. Іваневич // Матеріали ХХV Всеукраїнської наук. історико-краєзнавчої конф-ції : Вінниччина : минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. — Вінниця, 2013. — С. 129–141.

44. Історія декоративного мистецтва України : У 5 т. / [голов. ред. Г. Скрипник ; наук. ред. Т. Кара-Васильєва]. НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. — К., 2009. — Т. 3. — 516 с.

45. Історія декоративного мистецтва України : У 5 т. / [голов. ред. Г. Скрипник]. НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. — К., 2011. — Т. 4. — 512 с. : ілюстр. — 178 с.

46. Історія української вишивки. З англ. перекладом. History of Ukrainian embroidery / Т. Кара-Васильєва. — К. : Мистецтво, 2008. — 463 с. : іл.

47. Кара-Васильєва Т. Вишивка / Т. Кара-Васильєва // Українці : Історико-етнограф. монографія у двох книгах. Книга 2. — Опішне : Українське Народознавство, 1999. — С. 223-258 : іл.

48. Кара-Васильєва Т. Художні особливості вишивки / Т. Кара-Васильєва // Поділля. [Під ред. Артюх Л. Ф., Балушка В. Г., Болтарович З. Є. та ін.]. — К. : Видав-во НКЦ “Доля”, 1994. — С. 404–413.

49. Кара-Васильєва Т., Заволокіна А. Українська народна вишивка / Т. Кара-Васильєва, А. Заволокіна. — К. : “Либідь”, 1996. — 96 с. : іл.

50. Кара-Васильєва Т., Чорноморець А. Українська вишивка / Т. Кара-Васильєва, А. Чорноморець. — К. : Либідь, 2002. — 160 с. : іл.

51. Карбовська Ж. Жіночі сорочки кінця XIX – поч. XX ст. у колекції Кам’янець-Подільського державного історичного музею-заповідника / Ж. Карбовська // Проблеми етнології, фольклористики, мистецтва Поділля та Південно-Східної Волині : історія і сучасність : Наук. зб. — Кам’янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2002. — С. 127–132.

52. Карпинець І. Кептарі українських Карпат / І. Карпинець. — Львів : Вид. дім “Панорама”, 2003. — 55 с. : іл.

53. Кожолянко Г. Етнографія Буковини. Монографія / Г. Кожолянко. — Чернівці : Золоті литаври, 1999. — Т. 1. — 384 с. : іл.

54. Кожолянко Я. Буковинський традиційний одяг / Я. Кожолянко. — Чернівці—Саскатун, 1994. — 262 с. : іл.

55. Кожолянко Я. Традиційний народний одяг Поділля XVII – початку XX ст. / Я. Кожолянко // Тези доповідей наук. конф-ції “Музей і Поділля”, присвяченої 100-річчю від дня заснування Кам’янець-Подільського держав. істор. музею-заповідника. — Кам’янець-Подільський, 1990. — С. 64–66.

56. Косаківська Є. М. Народний одяг в колекціях Вінницьких музеїв / Є. М. Косаківська // Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-11178.html>.

57. Косаківський В. Етнокультурна характеристика населення містечка Чечельника в історичному розвитку (XIX – початок XXI століття) : автореф. дис. канд. іст. н. : 07.00.05 / В. Косаківський ; НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського. — К., 2013. — 20 с.

58. Косаківський В. Народний одяг жителів містечка Чечельник на Східному Поділлі / В. Косаківський // Проблеми етнології, фольклористики, мистецтва Поділля та Південно-Східної Волині : історія і сучасність : Наук. зб. — Кам’янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2002. — С. 133–141.

59. Косаківський В. Ремесла, промисли та народні майстри / В. Косаківський // Легенди з-над сивого Бужка : природа, археологія, історія, етнографія та фольклор сіл Митинці, Хотьківці, Вереміївка і Заруддя Красилівського р-ну на Хмельниччині / [ред. В. А. Косаківський, А. В. Гудзевич, З. С. Гудченко, С. О. Гусєв та ін.]. — К. : Майстерня книги, 2010. — С. 209–248.

60. Косаківський В. Ремесла, промисли та народні майстри / В. Косаківський // Одвічна Русава (етнографія та фольклор с. Стіна на Поділлі) / [наук. ред. В. А. Косаківський, відповід. ред. Т. О. Цвігун]. — Вінниця : Вінницький обл. центр народної творчості, 2003. — С. 39–53.

61. Косаківський В. Термінологічний словник та словник імен / В. Косаківський // Одвічна Русава (етнографія та фольклор с. Стіна на Поділлі) / [наук. ред. В. А. Косаківський, відповід. ред. Т. О. Цвігун].— Вінниця : Вінницький обл. центр народної творчості, 2003. — С. 119–126.
62. Косміна О. Традиційне вбрання українців / О. Косміна. — К. : Балтія-Друк, 2008. — Т. I. Лісостеп. — 160 с. : іл. Рез. англ.
63. Косміна О. Традиційне вбрання українців / О. Косміна. — К. : Балтія-Друк, 2011. — Т. II. Полісся. Карпати. — 160 с. : іл. Рез. англ.
64. Костишена М. Український народний костюм Північної Буковини. Традиції і сучасність / М. Костишена. — Чернівці : Рута, 1996. — 190 с.
65. Кулинич-Стахурська О. Мистецтво української вишивки : Техніка і технологія / О. Кулинич-Стахурська. — Львів : Місіонер, 1996. — 176 с. : іл.
66. Кульчицька А. Я. Орнамент трипільської культури : українська вишивка ХХ ст. / А. Я. Кульчицька. — Л. : Б. в., 1995. — 71 с. : іл.
67. Куценко М. Українські вишивки / М. Куценко. — Австралія, 1990. — 126 с.
68. Ластюк В., Чеботар Ю. Одяг селян с. Погорілівка в кінці ХІХ – І половині ХХ ст. / Віталій Ластюк, Юлія Чеботар // Матеріали V Буковинської Міжн. істор.-краєзнав. конф-ції, присвяченої 130-річчю Чернівецького нац. ун-ту ім. Ю. Федьковича. — Чернівці, 2005. — С. 164–166.
69. Лыганова Л. А. Сорочка-вышиванка конец ХХ – начало ХХ вв. / Л. А. Лыганова. — Донецк : ДОКМ, 2003. — 76 с. : ил.
70. Малина В. Народне мистецтво півдня України. Кінець ХІХ – поч. ХХ ст. : На матеріалах Миколаївської, Одеської, Херсонської областей : дис. канд. мистецтвознав. : 17.00.06 / В. Малина ; Львівська академія мистецтв. — Л., 1999. — 174 с.
71. Матейко К. Український народний одяг : Етнографічний словник / К. Матейко. — К. : Наукова думка, 1996. — 112 с.
72. Медведчук Г. Використання в сучасному жіночому одязі елементів традиційного вбрання / Г. Медведчук // Берегиня скарбів народних... Вид. 2-е, випр. і доп. У 2-х кн. / [Упоряд. А. М. Трембіцький]. — Хмельницький : ІРД, 2013. — Кн. 1. — С. 448–458.
73. Медведчук Г. Краса подільської народної вишивки / Г. Медведчук. — Хмельницький : Видавництво “Поділля”, 1993. — 32 с.
74. Медведчук Г. Український народний одяг подільських селян ХVІІ – І пол. ХХ ст. / Г. Медведчук // Берегиня скарбів народних... / [Упоряд. А. М. Трембіцький, О. Г. Погорілець]. — Хмельницький—Меджибіж : ПП Мельник А. А., 2010. — С. 142-158.
75. Мельничук Л. Гончарство Поділля в системі етнокультури українців (друга половина ХІХ – ХХ ст.) : Дис. д-ра. іст. н. : 07.00.05 / Л. Мельничук ; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2004. — 431 с.
76. Нечипоренко С. Українська вишивка / С. Нечипоренко. — К., 2009. — 100 с.
77. Никорак О. Українська народна тканина ХІХ – ХХ ст. Типологія, локалізація, художні особливості. Ч. 1. Інтер'єрні тканини (за матеріалами західних областей України) / О. Никорак. — Львів, 2004. — 583 с. : іл.

78. Нікіщенко Ю. Орнамент як джерело дослідження етнічної культури України (на матеріалах XIX – початку XX ст.) : Дис. канд. іст. н. : 17.00.01 / Ю. Нікіщенко ; Націон-й ун-т “Києво-Могилянська академія”. — К., 2004. — 206 с.

79. Николаєва Т. Вбрання / Т. Николаєва // Українці : Історико-етнограф. монографія у двох книгах. Книга 2. — Опішне : Українське Народознавство, 1999. — С. 75–98 : іл.

80. Николаєва Т. Історичні передумови формування традиційного одягу Поділля / Т. Николаєва // Поділля. [Під ред. Артюх Л. Ф., Балушка В. Г., Болтарович З. Є. та ін.]. — К. : Видав-во НКЦ “Доля”, 1994. — С. 260–276.

81. Николаєва Т. Історія українського костюма / Т. Николаєва. [Іл. З. Васіної, Л. Міненко, Т. Николаєвої, О. Слінчак, М. Старовойт]. — К. : Либідь, 1996. — 176 с. : іл.

82. Николаєва Т. Різновиди традиційного одягу / Т. Николаєва // Українська минувшина : Ілюстрований етнограф. довідник / [ред. А. П. Пономарьов, Л. Ф. Фартух, Т. В. Косміна та ін.]. — К. : Либідь, 1993. — С. 110–132.

83. Николаєва Т. Український костюм. Надія на ренесанс / Т. Николаєва. — К. : Дніпро, 2005. — 320 с. : іл.

84. Орел Л., Стогній Л. Народне мистецтво України на межі тисячоліть / Л. Орел, Л. Стогній. — К. : “Автоексперт”, 2007. — 359 с.

85. Пірус Т. Традиційне ткацтво с. Рахни-Лісові (Шаргородський район Вінницької області) / Т. Пірус // Подільське традиційне ткацтво : матеріали Всеукраїнської науково-практич. конф., м. Вінниця, 30 вересня — 1 жовтня 2008 р. / [Ред. кол. : Т. О. Цвігун, В. А. Косаківський (наук. ред.), О. І. Назарець]. — Вінниця : НОВА КНИГА, 2009. — С. 97–102.

86. Подільське традиційне ткацтво : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф-ції, м. Вінниця, 30 вересня — 1 жовтня 2008 р. / [Ред. кол. : Т. О. Цвігун, В. А. Косаківський (наук. ред.), О. І. Назарець]. — Вінниця : НОВА КНИГА, 2009. — 152 с. : іл., 16 с. кол. іл.

87. Пономар Л. Г. Народний одяг Західноукраїнського Полісся кінця XIX – початку XX ст. (Комплексне дослідження реалій та термінів за матеріалами картографування) : автореф. дис. канд. іст. н. : 07.00.05 / Л. Г. Пономар ; НАНУ. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського. — К., 2000. — 19 с.

88. Пономар Л. Народний одяг / Л. Пономар // Легенди з-над сивого Бужка : природа, археологія, історія, етнографія та фольклор сіл Митинці, Хотьківці, Вереміївка і Заруддя Красилівського р-ну на Хмельниччині / [ред. В. А. Косаківський, А. В. Гудзевич, З. С. Гудченко, С. О. Гусев та ін.]. — К. : Майстерня книги, 2010. — С. 253–264.

89. Пономар Л. Традиційний одяг (кінець XIX – середина XX ст.) / Л. Пономар // Одвічна Русава (етнографія та фольклор с. Стіна на Поділлі) / [наук. ред. В. А. Косаківський, відповід. ред. Т. О. Цвігун]. — Вінниця : Вінницький обл. центр народної творчості, 2003. — С. 63–80.

90. Пономарьов А. До проблеми регіональних історико-етнографічних досліджень / А. Пономарьов // Поділля. [Під ред. Артюх Л. Ф., Балушка В. Г., Болтарович З. Є. та ін.]. — К. : Видав-во НКЦ “Доля”, 1994. — С. 5–13.

91. Радкевич В. О., Пашенко Г. М. Технологія вишивки / В. О. Радкевич, Г. М. Пашенко. — К. : Вища школа, 1997. — 299 с. : іл.
92. Самков О. Українські дукачі / О. Самков. — Черкаси : Вид. ТОВ “За-друга”, 2013. — 134 с. : іл.
93. Свйонтек І. Покутські рукав'янки / І. Свйонтек // Народне мистецтво. — К., 2003. — № 3-4. — С. 55–57.
94. Селівачов М. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія) / М. Селівачов. — К. : Редакція вісника “Ант”; Ніжин : ТОВ “Видавництво «Аспект-Поліграф»”, 2005. — 400 с. : іл.
95. Селівачов М. Орнаментика / М. Селівачов // Поділля. [Під ред. Артюх Л. Ф., Балушка В. Г., Болтарович З. Є. та ін.]. — К. : Видав-во НКЦ “Доля”, 1994. — С. 465–484.
96. Селівачов М. Українська народна орнаментика XIX – XX ст. : Автореф. дис. д-ра мистецтвознав. : 17.00.06 / М. Селівачов ; НАНУ. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського. — К., 1996. — 44 с.
97. Семчук Л. Я. Вишивка в народному одязі Українських Карпат ХХ століття (художні особливості) : автореф. дис. канд. мистецтвознав. : 17.00.06 / Л. Я. Семчук ; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. — Івано-Франківськ, 2009. — 16 с.
98. Словник символів культури України / [ред. В. П. Коцур, О. І. Потапенко, М. К. Дмитренко, В. В. Куйбіда]. — 3-е вид. — К. : Міленіум, 2005. — 352 с.
99. Спадщина : Історико-краєзнавчий український календар на 2004 рік / [автор-упорядник В. М. Мельниченко ; під ред. В. І. Гука ; художник М. О. Кокора]. — Черкаси : “Монограф”, Київ : “Новий друк”, 2003. — 384 с. : іл. — (Серія : “Календар — ХХІ”).
100. Стельмашук Г. Г. Українське народне вбрання / Г. Г. Стельмашук. — Львів : Апріорі, 2013. — 256 с. : іл.
101. Стельмашук Г. Давнє вбрання на Волині : Етнографічно-мистецтвознавче дослідження. Монографія / Г. Стельмашук. — Луцьк : Волин. обл. друк-ня, 2006. — 280 с.
102. Стельмашук Г. Традиційні головні убори українців / Г. Стельмашук. НАН України. Інститут народознавства. — К. : Наукова думка, 1993. — 240 с.
103. Стельмашук Г. Українські народні головні убори / Г. Стельмашук. — Львів : Апріорі, 2013. — 276 с.
104. Тищенко О. Історія декоративно-прикладного мистецтва України (13–18 ст.) / О. Тищенко. — К. : “Либідь”, 1992. — 192 с.
105. Україна й українці. Галичина. Буковина. За репродукціями Івана Гончара. [Текст] / І. Гончар. — К. : УЦНК “Музей І. Гончара”, ПФ “Оранта”, 2007 — 304 с.
106. Українське народне вишивання. Техніки, методологія, методика. Навч. посіб. / К. Сусак, Н. Стеф'юк. — К. : Вид-во “Науковий світ”, 2006. — 281 с.
107. Український народний одяг (укр. і англ. мовами). — Торонто — Філадельфія, 1992. — 311 с.

108. Федорчук О. Українські народні прикраси з бісеру / О. Федорчук. — Львів : Свічадо, 2007. — 119 с. : іл.
109. Чумарна М. Вишивання долі : символіка і техніки шитва / М. Чумарна. — Л. : Апріорі, 2009. — 87 с. : іл.
110. Шевченко Є. Українська народна тканина. Словник / Є. Шевченко. — К. : “Артанія”, 1999. — 410 с. : іл.
111. Шевченко І. Колір як естетичний феномен : дис. канд. філософ. н. : 09.00.08 / І. Шевченко ; Київ. нац. техніч-й ун-т будів-ва і архітек-ри. — К., 2000. — 162 с.
112. Щербій Г. Символіка народного костюма / Г. Щербій // Українська минувшина : Ілюстрований етнограф. довідник / [ред. А. П. Пономарьов, Л. Ф. Фартух, Т. В. Косміна та ін.]. — К. : Либідь, 1993. — С. 133–138.
113. Щербій Г. Стійкість функціонування традицій в сучасному одязі українців Поділля / Г. Щербій // “Проблеми етнографії, фольклору і соціальної географії Поділля”. Наук. зб. — Кам’янець-Подільський, 1992. — С. 63–64.
114. Щербій Г. Сучасний одяг : проблеми використання традицій / Г. Щербій // Поділля. [Під ред. Артюх Л. Ф., Балушка В. Г., Болтарович З. Є. та ін.]. — К. : Видав-во НКЦ “Доля”, 1994. — С. 276–282.
115. Щербій Г., Гурошева Н. Символіка народного костюма / Г. Щербій, Н. Гурошева // Українці : Історико-етнограф. монографія у двох книгах. Книга 2. — Опішне : Українське Народознавство, 1999. — С. 97–120 : іл.
116. Юкальчук М. Традиційні головні убори подільських українців та їх роль у весільній обрядовості (XIX – XX ст.) / М. Юкальчук // Подільська старовина : Наук. зб. : Ювілейний випуск до 80-річчя з часу заснування музею. — Вінниця, 1998. — С. 127–141.